

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 14

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.32.1>

ФІЛОСОФІЯ ПРОЦЕСУ ПІЗНАННЯ АРІСТОТЕЛЯ

Ілля Беспалов

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
філософський факультет, кафедра теорії культури та філософії науки
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна*

У статті розглядається пізнання по Арістотелю та його уявлення про душу та тіло. Центральне місце в етиці Арістотеля займає вчення про чесноти. Етика Арістотеля теологічна. Він вважав, що в людині закладено прагнення до вищого блага як кінцевої мети. Щастя людини – це і є прагнення до вищого блага.

Душа і тіло співвідносяться як форма і матерія. Душа надає сенс життя людському існуванню. Душа є цілеполагаючою причиною тіла, його ентелехією. Вище благо, до якого прагне людина, не існує окремо від матерії, як не може існувати ідеальне окремо від матерії. Арістотель вважав, що вище благо – це не абстрактна категорія, подібна ідеї краси або блага в філософії Платона, воно втілюється в людських діях і вчинках. Вище благо для Арістотеля полягає в відчутті глибокого задоволення, яке людина отримує під час усвідомлення факту виконаного обов'язку, здійснення свого призначення.

Призначення людини Арістотель вбачав у самовдосконаленні, придушенні чуттєвих потягів у своєму розвитку. З огляду на вчення про душу чуттєвий потяг пов'язаний із нижчою частиною душі, завдання людини – культивування розумної частини душі. Для того, щоб вести правильний спосіб життя і слідувати своєму призначенню, людина повинна подолати прагнення чуттєвої частини душі, мусить орієнтуватися на пріоритет розуму над почуттями. При цьому Арістотель вказує, що у людини повинні бути позитивні моральні уявлення, які впливають на її вчинки. Розумових чеснот можливо навчати, етичні ж повинні вироблятися за рахунок звичок.

Мудрість як чеснота характеризується тим, що дозволяє людині поставити правильну мету, розсудливість дозволяє знайти кошти для досягнення мети, передбачає винахідливість, спритність. Арістотель говорить про середину у вчинках і справах людини. Тут ми бачимо принцип «заходу», характерний для філософії античності.

Вище благо, на думку Арістотеля, досягається шляхом здійснення правильних вчинків. Арістотель бачить призначення людини в розумній осмисленій діяльності. Етичним ідеалом Арістотеля є мудрець, який веде споглядальний спосіб життя – життя, присвячене філософії та діяльності розуму.

Ключові слова: Арістотель, вище благо, душа, тіло, етика.

Процес пізнання за Арістотелем містить у собі п'ять простих і зрозумілих моментів. Перший момент – це ім'я речі. Ми завжди починаємо пізнання, коли у нас є ті чи інші імена. Не можна зайнятися поясненням затемнення місяця, якщо людина не розуміє слова «місяць», не можна почати пояснювати припливи Нілу, якщо людина не знає, що таке «прилив», що таке «Ніл».

Другий момент, який необхідно визначити, – чи існує річ, встановити, чи відповідає цьому імені щось про існуюче, чи існує щось? Коли ми встановили, що це щось існує, починається третій момент – найважливіший для Арістотеля, фактично центральний, коли відомо ім'я і що щось відповідне цьому імені існує. Визначення за Арістотелем, – це визначення через рот і видові відмінності.

Четвертий крок наукового пізнання, який може початися за Арістотелем тільки тоді, коли відомо визначення, це вказівка істотних властивостей атрибутів речі. Четвертий крок – це докази істотних властивостей і атрибутів речі, доказ того, що річ має певні властивості і атрибути. Коли є визначення, то можна доводити атрибути. Так, якщо хтось говорить, що людина смертна, то він нічого наукового не затверджує, а залишається на рівні думки, тому що в цьому випадку лише констатується факт без вказівки причини. Потрібно довести, з огляду на визначення людини, те, що людина – це жива істота, потрібно довести її смертність. Тут здебільшого і працюють докази через науковий силогізм. Потрібно шляхом силогізму довести, що речі мають властивість, навести низку доказів. Це можна довести, тільки якщо вказати причину.

П'ятий момент. Потрібно знайти причину, яка пояснить, чому річ має властивість. Коли буде вказана причина, можна пояснити цю річ, починаючи з імені. Так процес пізнання буде закінчений. Якщо вказана причина, то далі нічого дізнаватися і питати не треба. Процес пізнання закінчується, коли вказується причина.

Опис Арістотелем індуктивного процесу, за допомогою якого пізнаються першооснови наукового знання, починається з відчуття. У деяких живих істот є тільки відчуття, але в інших до відчуття додається пам'ять – здатність утримувати відчуття протягом тривалого часу. До пам'яті додається безліч спогадів, які об'єднуються в якийсь один образ і виникає ще одна сходинка – досвід.

Досвід за Арістотелем – це безліч спогадів, об'єднаних у щось одне. Від досвіду відштовхуються мистецтво і наука. Перехід від досвіду до мистецтва і науки – головний епістемологічний стрибок, тому що саме тут ми переходимо від одиничного до загального в мистецтві та науці. На рівні досвіду у нас виникають уявлення, безліч уявлень зливаються в одне поняття. Наука і мистецтво за Арістотелем – приблизно одне й те ж, але в них різні предметні області. Мистецтво спрямовано на становлення, на світ виникнення і знищення, а наука – на світ буття. Вона має справу із загальними поняттями, а не з уявленнями, зі спогадами, з відчуттями.

Безпосереднє сприйняття – це останній ступінь пізнавального сходження, коли безпосередньо досягається початок. Тут виникає питання, що має на увазі Аристотель під безпосереднім сприйняттям початку? Чи має він на увазі, що на цьому останньому етапі пізнається? Розуміння значення найзагальніших термінів або що потрібно дійти до розуміння закону протиріччя? На це у Арістотеля немає чіткої відповіді, швидше за все, він має на увазі і те й інше. Тобто, те, що на останньому етапі, який Аристотель називає умомнус або ноісіс, пізнаємо і значення найбільш загальних понять, і значення найбільш загальних міркувань. Чітко він про це не говорить.

Доказове знання в підсумку можливе тільки тому, що в людей є здатність до індукції і вони безпосередньо пізнають світ. Ця здатність у край важлива для Арістотеля, вона гарантує повну безпомилковість і достовірність точного наукового знання. Якщо не можна дійти до такого первоначала і причин, то не може бути достовірного знання.

Арістотель стверджує, що ця здатність – не людська здатність, а спроможності, які пізнаються через значення термінів, сутність, якість, кількість або закон суперечності. Ця здатність, якою володіє Бог і яка до нас приходить ззовні, – одне із найзнаменитіших і найбільш незрозумілих тверджень Арістотеля про те, що розум приходить ззовні і логіка його дуже проста. Людина як істота відбулася з форми і матерії, вона залучена в світ виникнення і знищення, тому за своєю природою повинна помилятися. Ця здатність гарантує безпомилковість математичних наук, вона помилятися не може і тому є божественною. Вона не має відношення до нашого психофізіологічного цілого.

Арістотель в базовій частині своєї психології стверджує, що вона ніби не дуалістична. У нього душа – це лише форма тіла, але коли він доходить до цієї здатності, то настільки захоплений успіхами грецької математики того часу, впевнений у тому, що знання математичне не помиляється і що повинна бути особлива здатність пізнання і первоначал, і причин, доказ, який не живе у нас, а приходить ззовні.

Попередники Арістотеля схилялися до того, що початком і першопричиною фізичного світу є протилежності. Тут маються на увазі вчення досократиків. Арістотель робить ще один крок. Припустимо, що початками фізичного світу є протилежності, але вони не можуть переходити одна в одну. Біле не може стати чорним, верх – низом, а праве – лівим.

У протилежностей повинен бути носій. Арістотель отримав ту схему, яка з його точки зору є найбільш універсальною для пояснення фізичного світу, основних причин, необхідних для наукового пояснення фізичного світу. Це носій, перша позитивна протилежність, друга негативна протилежність. Третє – це те, що Арістотель називає позбавленим форм.

Усі природні речі поділяються на речі, у яких є тільки природа як початок руху і спокою, і на одухотворені речі принципом початку руху і спокою, у яких є душа. Арістотель виходить із дуже простих спостережень. Можна побачити, що є речі досить прості, в них немає органів і різних пристосувань, а є тіла більш складні. Психологія насправді починається з тих тіл, у яких складна будова. Не випадково в якості умови психології Арістотель називає певний вид тіла.

Коли Арістотель дає визначення душі, воно звучить так, що душа – це перша ентелехія тілоприродного наділеного органами, яка має життєві можливості. Тіло може бути носієм душі, воно повинно бути природним і наділеним органами. Якщо взяти шматок мармуру, то в нього немає органів, якщо ж ми візьмемо навіть простеньку рослину, то там обов'язково буде коренева система.

Це важливий момент, притаманний арістотелівській психології, яка налаштовується на поєднання форми і матерії. Тіло природне, наділене органами, воно має життя і можливості – це матерія живої істоти. Принцип, який робить матерію одушевленою, – це душа. Як у випадку із фізичним світом, так і у випадку з психологією тут йдеться про подвійність форми і матерії, які об'єднані в живе одиничне тіло.

Традиційно обговорюється питання, був Арістотель матеріалістом чи ідеалістом? Чим арістотелівське поняття душі відрізняється від поняття душі Платона? Арістотеля важко назвати матеріалістом або ідеалістом, коли він розмірковує, що душа як інтелехія, як форма тіла не може пережити це тіло. У такому випадку його записують до матеріалістів. Коли він розмірковує про те, що душа є формою тіла, його записують в ідеалісти. Насправді Арістотель намагався створити новий тип психології, який би не був матеріалістичним або ідеалістичним.

Якщо мати справу зі складними тілами, у яких є не тільки елементи, але і тканини, й органи, то у них повинен бути якийсь об'єднуючий принцип, який тримає це живе тіло і складається з тканин і органів. Саме цю форму, яка тримає разом тіло, Арістотель і називає душею. «Душа – це перша здійснюваність тіла природного, яка володіє органами і має життєві можливості» [1, с. 1]

Що означає це визначення? Арістотель називає душу здійсненністю тіла. Він стверджує, що душа відноситься до тіла так само, як зір – до зіниці. У нас є зіниця, але ми можемо нічого при цьому не бачити. Коли ми зіницею бачимо, то це відповідає тому, що таке душа щодо нашого тіла. Якби не було душі, то у нас було б якесь фізичне тіло, яке не володіло б здатністю здійснювати психічний акт.

Душа – це перша здійсненність тіла, вона не може бути відділена від тіла, принаймні вся душа не може бути відділена. Душа як форма тіла може бути відокремлена тільки логічно, але не може бути відділена реально. Аристотель не вірить у піфагорейське перевтілення і психоз. Він вважає, що душа є відповідною формою тіла. Вона є загальна або душа як така, у неї є здібності. Аристотель говорить про те, що у душі є такі здібності:

Рослинна душа. Основні ознаки рослинної душі – це зростання, харчування і розмноження.

Тваринна душа. У неї є властиве відчуття, прагнення або бажання. Тваринній душі властиве відчуття прагнення, бажання і просторове переміщення або локомоція.

Третій вид душі – це розумова душа. Це те, що є у людини, – здатність міркувати. У душі є така над здібність, яка приходить ззовні і тільки до людей, – це так званий окремих розум, найзагадковіша частина аристотелівської психології. Це не має відношення до душі як до форми і взагалі це найтемніше вчення Аристотеля у всій його філософії.

У рослин є тільки рослинна душа. Вони здатні харчуватися, рости і розмножуватися. Рослинна душа присутня в усіх живих істот – у рослинах, у тваринах, у людині. У людині, коли всі інші можливості не діють, рослинна душа діє. Вона навіть уві сні діє, здійснює свою дію далі.

Тваринна душа характеризується тим, що у неї є здатність відчувати. Перше відчуття, яке є у всіх живих істот, – це дотик. Далі слідує інші здібності, що дають нам відчуття. Ще одна здатність – харчування. Після харчування Аристотель показує аналогію між відчуттям і харчуванням. На його думку, коли ми харчуємося, то переробляємо із зовнішнього світу матерію речей, а коли ми відчуваємо, то сприймаємо не матерії речей, а форми речей.

За Аристотелем відчуття дають нам форми речей. Кожне з відчуттів (дотик, смак, нюх, зір, слух) мають власні предмети. Є зір, є зрима, яке розпадається на кольори, на прозоре проміжне середовище, на орган зору. У кожного почуття є свій предмет, але у всіх почуттів є, крім власних предметів, так звана загальна предметність. Аристотель іноді виражається так, що сприймається так званим загальним почуттям. Їм сприймаються такі речі як розмір, форма, число. Гносеологія відчуттів відволікає від предметів і їх форми, вони починають постачати нас першими абстрактними поняттями форми, розміру, числа. Зрозуміти цей момент означає відчувати психологію Аристотеля. Це можна собі уявити як те, що складається з відчуттів і загального почуття.

У тварин і рослин за Аристотелем немає центру психічної діяльності. У тварин він з'являється і знаходиться в серці. Це центр психічного життя у Аристотеля. Оскільки він любить критикувати Платона і піфагорійців, то відкинув їх ненаукове вчення про те, що психічна діяльність, особливо вища, зосереджена у мозку. Аристотель вважає, що мозок – це лише «холодильник» завдання, який охолоджувала кров, що надходить від серця. Серце є центром психічної спроможності. Щоб тіло не грілося, у нас є мозок, який охолоджує його.

Список використаної літератури

1. Душа есть энтелихия естественного тела. Электронный ресурс: <https://iphlib.ru/library/library/collection/antology/document/HASH724aa765937aa55adf39b5>. 11.04.2020.
2. Лосев А.Ф., Тахо-Годи А.А. Платон. Аристотель. М. : Молодая гвардия, 2005. 392 с. (Жизнь замечательных людей).
3. Брентано Ф. Психология Аристотеля в свете его учения о *νοῦς ποικίλος*. / перевод и комментарии И.В. Макаровой // Историко-философский ежегодник, 2002. Научное издание. М. : «Наука», 2003. С. 308–340.

4. Казанский А.П. Учение Аристотеля о значении опыта при познании. Одесса, 1891. С. 10–420.
5. Лосев А.Ф. История античной эстетики. [Т. 4.] Аристотель и поздняя классика. М. : Искусство, 1975. С. 776.
6. Варламова М.Н. О проблеме единства и множества в аристотелевском учении о душе // «EINAI: Проблемы философии и теологии». № 2(002), СПб, 2012.
7. Абдуллаев М.С. Аристотель и аристотелизм в истории анатомии. Баку : Азернешр, 1988. С. 292.
8. Старостин Б.А. Аристотелевская «История животных» как памятник естественно-научной и гуманитарной мысли. // Аристотель. История животных / Пер. В.П. Карпова; под ред. и с прим. Б.А. Старостина. М. : Изд. центр РГГУ, 1996.

PHILOSOPHY OF THE PROCESS OF KNOWLEDGE OF ARISTOTEL

Ilia Bepalov

*V.N. Karazin Kharkiv National University,
Philosophy Faculty, Department of Theory of Culture and Philosophy of Science
Svobody Square, 4, 61022, Kharkiv, Ukraine*

The article examines the knowledge of Aristotle and his idea of soul and body. Central to the ethics of Aristotle is the doctrine of virtue. Aristotle's ethics is theological. Aristotle believed that man has a desire for the highest good as the ultimate goal. Human happiness is the desire for the highest good. Soul and body are related as form and matter. The soul gives meaning to the life of human existence. The soul is the purposeful cause of the body, its entelechy.

The higher good to which man aspires does not exist separately from matter, just as the ideal cannot exist separately from matter. Thus, Aristotle believed that the higher good is not an abstract category, similar to the idea of beauty or good in Plato's philosophy. But this higher good is embodied in human actions and deeds. The highest good for Aristotle is the feeling of deep satisfaction that a person receives in the realization of the fact of duty, the fulfillment of his purpose.

Aristotle saw the purpose of man in self-improvement, the suppression of sensory urges in its development. Based on the doctrine of the soul, sensual attraction is associated with the lower part of the soul, and the task of man – is to cultivate the intelligent part of the soul. In order to lead a proper life and follow its purpose, a person must overcome the desires of the sensual part of the soul. One must focus on the priority of the mind over the senses.

In this case, Aristotle points out that a person must have positive moral ideas, based on which he does his deeds. Mental virtues can be taught, ethical virtues must be produced through habits. Wisdom as a virtue is good because it allows a person to set the right goal, prudence allows you to find the means to achieve the goal, it involves ingenuity, agility. Aristotle speaks of the middle in the actions and deeds of man. Here we see the principle of "west", characteristic of the philosophy of antiquity.

The highest good, according to Aristotle, is achieved by doing the right deeds. Thus, Aristotle sees the purpose of man in intelligent meaningful activity. The ethical ideal of Aristotle is a sage who leads a contemplative lifestyle. This is a life dedicated to the philosophy and activity of the mind.

Key words: Aristotle, higher good, soul, body, ethics.